

w tym soborowym dokumencie, szkoda jednak, że nie w odniesieniu do wszystkich jego rozdziałów. Recepcja nauczania Vaticanum II pozostaje procesem otwartym i będzie oczekiwać na dalsze analizy.

Ks. Cezary Naumowicz

Ks. Janusz Królikowski, *Tajemnica Trójjedynego. Studia z teologii trynitarniej*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, Wydawnictwo Naukowe, Kraków 2015, ss. 286.

W połowie 2015 roku ukazała się książka Janusza Królikowskiego *Tajemnica Trójjedynego. Studia z teologii trynitarniej*. Autor jest katolickim duchownym, profesorem Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, dogmatykiem. Studiował teologię na rzymskich uczelniach: Papieskim Instytucie Świętego Krzyża, Papieskim Instytucie Wschodnim i Instytucie Świętego Tomasza z Akwinu „Angelicum”. Habilitował się w 2003 roku w zakresie teologii dogmatycznej na Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie. Obecnie jest członkiem m.in. Towarzystwa Teologów Dogmatyków oraz Międzynarodowej Papieskiej Akademii Maryjnej w Rzymie. Janusz Królikowski jest teologiem o niezwykle szerokich horyzontach badawczych, o czym świadczą jego liczne publikacje. Wśród nich można znaleźć tytuły dotyczące nie tylko dogmatyki, ale także teologii biblijnej, duchowości i historii Kościoła.

Omawiana publikacja, jak można wywnioskować z jej podtytułu, stanowi studium o tajemnicy Trójcy Świętej. Sobór Watykański II w dekreście o ekumenizmie wprowadził do nauki katolickiej pojęcie „hierarchii prawd”. Tajemnica trynitarna to najbardziej podstawowe oraz istotne nauczanie. Z uprzywilejowanego miejsca dogmatu o Trójcy Świętej wynika stała aktualność poruszanej przez Królikowskiego tematyki. Autor stworzył jednak nie tylko podręcznik do trynitologii, ale także wieloaspektowe kompendium wiedzy o Tajemnicy Boga Trójjedynego. Jak sam zaznacza we *Wstępie*: „zebrane w tym tomie studia poświęcone problematyce trynitarniej wpisują się w nurt współczesnych poszukiwań teologicznych, które dobrze zdają sobie sprawę z pierwszorzędno znaczenia problematyki trynitarniej dla wiary chrześcijańskiej oraz służącej tej wierze teologii” (s. 6).

Książka Janusza Królikowskiego jest podzielona na czternaście rozdziałów, w których autor zachował klasyczny podział na traktat *de Deo uno* (rozdziały I–VI) oraz *de Deo Trino* (rozdziały VII–XIV). W pierwszym rozdziale autor porusza temat Objawienia Bożego i jego znaczenia egzystencjalno-teologicznego (s. 7–26). Podkreślone w tym miejscu zostało objawienie imienia Bożego Mojżeszowi, które określa Boga, a jednocześnie nie jest w stanie wyrazić całej istoty Bożej. Pan objawił swoje imię ostatecznie w Jezusie Chrystusie, a szacunek chrześcijan wobec

tego imienia znajduje egzemplifikację w liturgicznym skłonie w momencie jego wymawiania. Autor zaznacza, że objawienie imienia Bożego stanowi jednocześnie ukazanie przymiotów Stwórcy oraz Jego relacji do człowieka.

Rozdział drugi podejmuje problem imion Boga w Biblii jako świadectwa wiary w jednego Boga (s. 27–46). Autor podkreśla, że chcąc wydobyć pełne znaczenie monoteizmu: „musimy sięgnąć do doświadczeń Izraela i pierwotnego Kościoła, które zostały utrwalone w przekazach biblijnych” (s. 28). Czytelnik w tym rozdziale znajduje wiedzę na temat znaczenia w Piśmie Świętym imienia, które nie tylko pozwala zidentyfikować konkretną osobę, ale także konstytuuje ją i określa. Takie rozumienie rzutuje na postrzeganie Boga. W tym rozdziale autor wykazuje swoją doskonałą znajomość egzegezy biblijnej oraz tekstów patrystycznych. Nowość nowotestamentalna ukazana tu polega na możliwości oglądania Boga w Jezusie Chrystusie. Pan zatem nie tylko pozwala się wzywać po imieniu, lecz także stał się widzialny poprzez wcielenie.

W trzecim rozdziale autor rozważa jeden z przymiotów Boga – miłosierdzie (s. 47–68). Zostało ono przypomniane Kościołowi przez siostrę Faustynę Kowalską, której objawienia spotkały się z rezerwą ze strony katolickiej teologii. Królikowski rozpoczyna trzeci rozdział od pytania: Czym jest miłosierdzie? Poszukuje odpowiedzi nie tylko w Piśmie Świętym, ale również w pismach Ojców Kościoła i oficjalnych wypowiedziach magisterialnych. Czytelnik w tej części pracy otrzymuje krótkie kompendium na temat postrzegania miłosierdzia Bożego w Starym i Nowym Testamencie oraz w życiu Kościoła.

Rozdział czwarty stanowi udaną próbę ukazania relacji zachodzącej pomiędzy Bożym miłosierdziem a człowiekiem, która dokonuje się dzięki łasce (s. 70–82). Na dwunastu stronicach autor udowadnia, że ten przymiot Boga jest powiązany z transcendencją. Bóg chrześcijańskiego Objawienia jest jednocześnie odległy od człowieka w świętości i niezwykle bliski w łasce. Janusz Królikowski w czwartym rozdziale ponownie odwołuje się do teologii Ojców przy wyjaśnianiu etymologii słowa *misericordia*. Miłosierdzie Boga łączy się z Jego ofiarą, czyli z wyrzeczeniem się „prawa do Jego suwerennego królestwa” (s. 80). Jest to ujęcie bliskie teologii Augustyna z Cantenbury o zadośćuczynieniu Bogu przez Boga.

Piąty rozdział poświęcony jest prawdzie o Bogu Ojcu w chrześcijańskim życiu. Autor przypomina o roku 1999, poświęconym z woli Jana Pawła II Bogu Ojcu. W tym miejscu pracy przywołana zostaje teologia Ewangelii Janowej, w której słowa Bóg i Ojciec są synonimiczne. Autor w tej części już sygnalizuje, że nazywanie Boga Ojcem wskazuje na pochodzenie Syna oraz Ducha Świętego w Trójcy. Na końcu rozdziału podkreślona została aktualność nauki o Bogu jako Ojcu, ponieważ sensem chrześcijańskiego życia jest uczestniczenie w synostwie Bożym poprzez Jezusa Chrystusa.

Szósty rozdział stanowi przegląd chrześcijańskiej modlitwy do Boga Ojca. Autor ukazuje modlitwę Jezusa Chrystusa oraz apostołów jako istotny komponent kultu Nowego Przymierza. W tym rozdziale ukazany jest także eucharystyczny

rys modlitwy do Boga Ojca oraz powiązanie jej z przykazaniem miłości, której zasadą jest Ojciec.

Rozdział siódmy to przejście od prawdy o Bogu jedynym do zagadnienia troistości Boga (s. 113–142). Autor nadaje mu nazwę *Małej katechezy o Trójcy Przenajświętszej* (s. 113). Ten fragment książki stanowi wprowadzenie do jej dalszej części, w której prezentowana jest historia formułowania się dogmatu trynitarneho. Czytelnik w tym miejscu znajdzie krótką katechezę o każdej z Osób Boskich. W tych rozważaniach w znacznej mierze Królikowski oddaje głos Ojcom Kościoła oraz świętym, komentującym tajemnicę Trójcy.

W ósmym rozdziale zaprezentowany został rozwój świadomości trynitarnej w pierwotnym Kościele (s. 143–156). Autor wskazał szczególnie na chrzest oraz Eucharystię jako na miejsca wyrazu wiary w Trójcę, przywołując liczne starożytne teksty modlącego się oraz zgłębiającego Objawienie Kościoła.

Dziewiąty rozdział poświęcony jest historii, strukturze i treści Credo nicejsko-konstantynopolitańskiego. Dzięki ukazaniu historii soboru w Nicei oraz Konstantynopolu czytelnik poznaje kontekst, w którym ojcowie soborowi wyrazili wiarę w symbolu bez wątpienia trynitarneho. Autor podąża za wyrażeniami wprowadzonymi przez Karla Rahnera, a mianowicie mówi o Trójcy immanentnej oraz Trójcy ekonomicznej (s. 167), ukazując ich aktualność we współczesnym życiu Kościoła.

W kolejnym rozdziale Królikowski omawia wiarę w Trójcę znajdującą się w Symbolu Apostolskim, wskazując na jego strukturę oraz najważniejsze teologiczne sformułowania. Podkreślona została również eklezjalność wiary trynitarnej oraz jej integralność. Autor zwraca uwagę, że chrześcijaństwo zawsze rozpoczyna się od spotkania z Trójjedynym i w ostateczności ku Niemu prowadzi.

Jedenasty rozdział skupia się na ukazaniu centralnej pozycji Trójcy w wierze oraz życiu chrześcijańskim (s. 203–218). Szczególną uwagę autor poświęcił misterium trynitarneho obecnemu w liturgii Kościoła. Warto zauważyć, że rozważania te rozpoczynają się zaskakująco odwołaniem do Immanuela Kanta, który miał podważać praktyczny wymiar wiary w Trójcę. Królikowski przypomina w tym rozdziale prymat Boga w celebracji liturgii, wymieniając chrzest, wyznanie wiary, doksologię oraz Eucharystię jako miejsca szczególnej manifestacji misterium trynitarneho.

Rozdział dwunasty stanowi niewątpliwą pomoc w dyskusji ze stroną prawosławną na temat *Filioque* (s. 219–242). Na początku zostaje zaprezentowany aktualny stan dyskusji katolicko-prawosławnej. Autor uzasadnia, że zarzut herezji, formułowany przez stronę prawosławną pod adresem strony katolickiej, nie znajduje potwierdzenia wobec rzetelnej teologicznej dyskusji. Przytacza także świadectwa prawosławnych, którzy w kwestii *Filioque* nie upatrują decydującego zarzewia sporu.

Przedostatni rozdział pracy ukazuje pierwotny rozwój doktryny trynitarnej jako źródła inspiracji dla personalizmu (s. 243–260). Janusz Królikowski prezentuje

aktualność pojęcia osoby w odniesieniu do Trójcy Świętej oraz współczesne próby jego redefinicji.

W rozdziale czternastym, a zarazem ostatnim, omówiona zostaje interdyscyplinarność badań podjętych przez polskiego dogmatyka. Odwołuje się on do encykliki Jana Pawła II *Sollicitudo rei socialis*, w której papież łączy pojęcie osoby ludzkiej z misterium Trójcy, ukazując rodzaj ludzki jako *communio*. Ta wspólnota powinna być oparta na fundamencie najdoskonalszej ze wspólnot – *communio* Osób Boskich.

Spojrzenie Janusza Królikowskiego na tajemnicę Trójcy jest na gruncie polskiej teologii bez wątpienia oryginalne. Praca *Tajemnica Trójjedynego* uwidacznia naukowy warsztat oraz interdyscyplinarność teologii tego dogmatyka. Czytelnik znajdzie w tej książce nie tylko solidną katolicką trynitologię, ale również zostanie zapoznany z patrystyką, bibliстыką, historią Kościoła oraz jego nauką społeczną. Trynitologia Królikowskiego nie jest uprawiana z perspektywy badacza przeszłości, ale teologa, który niezmienną wiarę Kościoła pragnie aktualizować we współczesności. Język omawianej pracy jest zrozumiały nie tylko dla osób zajmujących się teologią czy studentów teologii, lecz także dla wszystkich pragnących pogłębić swoją wiarę oraz relację z Trójjedynym Bogiem. Mocną stroną tej pozycji jest także jej przejrzysty układ oraz zachowanie tradycyjnego podziału na część poświęconą Bogu Jedynemu oraz Bogu w Trójcy. Słabą stroną pracy Królikowskiego wydaje się brak jakiegokolwiek zasygnalizowania teologii prefacji o Trójcy Świętej w jedenastym rozdziale. Ta modlitwa z pewnością zasługuje na wspomnienie, gdyż przez wieki była wykorzystywana w niedzielnej liturgii.

W rezultacie należy stwierdzić, że książka Janusza Królikowskiego ma znaczący wkład w polską teologię. Obecnie jest ona jednym z najlepszych podręczników do trynitologii, który może być wykorzystywany nie tylko przez teologów zajmujących się *ex professo* w ramach swoich badań dogmatyką. Trynitologia prezentowana przez autora jest niezwykle interdyscyplinarna, co stanowi niewątpliwie wielki walor tej pracy. W świetle przywołanych argumentów można zachęcić do lektury książki Janusza Królikowskiego. Jest ona pozycją godną polecenia nie tylko katolikom, lecz także szerszemu gronu chrześcijan, którzy pragną pogłębić swoją wiarę oraz teologiczną wiedzę na temat misterium Trójcy Świętej.

Paweł Beyga